

HRVATSKO-RUSKI DODIRI 1868—1870.

V. I. Frejdzon

Austro-ugarska nagodba od 1867. g. izazvala je oštru opoziciju nacionalnih pokreta slavenskih naroda u Habsburškoj monarhiji. U Hrvatskoj je Narodno-liberalna stranka (narodnjaci), čiji je utjecaj prevladavao u političkom životu zemlje, do 1866. pristajala uz austroslavenske projekte federalizacije Monarhije, koji su joj izgledali kao najrealniji put za postizanje nacionalne slobode. Ali i tada su njeni vođe vidjeli krajnji cilj nacionalnog pokreta u stvaranju ujedinjene jugoslavenske države. Godine 1866—67. bio je zadan udarac nadama u korjenitu promjenu politike Habsburgovaca.

Još je 1866. J. J. Strossmayer izrazio spremnost da pomogne Srbiji u stvaranju velike države koja bi postala jezgra buduće Jugoslavije. Međutim, međunarodni položaj poslije austrijsko-pruskog rata, nepovoljan za Srbiju, i zbliženje kneza Mihajla Obrenovića, a poslije njegove smrti u svibnju 1868. i kneževskih namjesnika, s Austro-Ugarskom — pogoršali su stanje u kojem se hrvatski nacionalni pokret našao.

U takvom su stanju Hrvatskoj bili nametnuti uvjeti Hrvatsko-ugarske nagodbe koji su je stavili pod kontrolu mađarskih magnata-veleposjednika. Djelatnost narodnjaka 1868—71. bila je usmjerena na likvidiranje režima nagodbe od 1868. Narodnjaci su, kao i prije, težili ravnopravnom hrvatsko-mađarskom ujedinjenju ili pak federalizaciji Monarhije. Kao i ranije, njihova je praktična djelatnost bila usmjerena na postizanje najbližega konkretnog cilja — proširenja autonomije Hrvatske; pri tom je — što se više učvršćivao unutrašnjopolitički položaj Austro-Ugarske — u stranci sve više jačao utjecaj bivših samostalaca, oportunističkog krila pokreta.

Ali istovremeno su narodnjaci nastojali učvrstiti međuslavenske veze, kako radi stjecanja uporišta za političku borbu u Austro-Ugarskoj, tako i za slučaj novih međunarodnih zbivanja. Među ostalim, stranka je nastojala očuvati veze sa Srbijom i djelovati protiv promjene njenog političkog kursa. Na početku rujna 1868, tj. kratko vrijeme prije razmatranja nagodbe u Saboru, u Beograd je bio upućen J. Subotić koji je, prema saopćenju ruskog konzula u Beogradu N. Šiškina, »imao ovlaštenje od biskupa Strossmayera i Narodne hrvatske stranke da namjesnicima uruči posljednji poziv na dogovor s njima i za početak djelovanja među istomišljenicima za osnivanje jugoslavenske konfederacije, kojoj bi centar imala biti Srbija,«¹ i da, u slučaju odbijanja, izjavi da će oni početi djelovati mimo Srbije. Iako Subotić nije saznao ništa odre-

¹ Moglo je biti riječi samo o podršci Hrvata aktivnosti Srbije u Bosni i Hercegovini, a također i o pomoći od strane Srbije hrvatskoj opoziciji.

đeno, on je namjesnicima saopćio želju Strossmayera da »dode u Beograd radi stupanja s njima u lični dodir i radi daljih pregovora«. ²

U stvari, čim su se narodnjaci uvjerali da je Srbija napustila aktivnu ulogu, oni su u traženju uporišta poduzeli korake u drugim pravcima. Strossmayerov put u listopadu 1868. imao je za cilj ne samo da se sastane s namjesnicima već i da se zbliži s ruskom diplomacijom. U tome je smisao Subotićevih riječi o djelovanju »mimo Srbije«.

Usprkos raspoloženju namjesnika omladina je u Beogradu priredila Strossmayeru veličanstven doček. Na taj je način stanovništvo srpske prijestolnice ispoljilo solidarnost s nacionalnim pokretom Hrvata. Izjavivši Strossmayeru da ga ne može smjestiti u zgradi konzulata jer se boji demonstracija, austro-ugarski je konzul istovremeno odlučio da prati gosta. »Ali te su intrige samo ohrabrile lukavog biskupa da ih omalovaži« — javljao je Šiškin u Petrograd. — »Odsjevši u Zemunu, on je stigao u Beograd ne upozorivši mog austrijskog kolegu, pa je na taj način sve svoje posjete mogao obaviti bez njegova dosadnog nadzora«. ³

Strossmayer je sa Šiškinom razgovarao 20. listopada. ⁴ Sadržaj je razgovora, na molbu Strossmayera, prema Šiškinovim riječima »morao ostati u tajnosti ne samo za austrijsku vladu već i za ovdašnje namjesnike«.

Strossmayer je opisao političko stanje »sa žarom i krasnorječivošću«. Po njegovim riječima, »svi se srpski (tako u tekstu; V. F.) rodoljubi, koji se ne žele potčiniti zahtjevima centralne vlade, izlažu najrazličitijim progonima kojima je glavni cilj da, gurnuvši ih u krajnje siromaštvo, iznude od njih gladu i bijedom ono što se ne može postići uvjerenjem. Sve se najistaknutije ličnosti koje su bile u državnoj službi nemilosrdno iz nje istjeruju. Od vlasnika zemlje, obrtnika i prostih radnika traži se neodgodivo plaćanje teških poreza, a svaka neispravnost u tome povlači za sobom zatvaranje, prodavanje na dražbi imetka stečenog znojem i krvlju i neminovno propadanje.« Vladini su agenti »opkolili narod neuhvatljivom, ali unatoč tome čvrsto spletenom mrežom policijskog tužakanja i potkazivanja, što dovodi do pretjerane odgovornosti za svaku neoprezno izrečenu riječ. Centralna vlada, u savezu s velikim zemljoposjednicima, ... darežljivom rukom rasipajući novac, ima dominantan utjecaj na birače i šalje u sabor trojedne kraljevine samo ljude koji se bezuvjetno potčinjavaju njenim sugestijama i koji su spremni da prodaju najsvetije narodne privilegije da bi ugodili svojim pokroviteljima. Na kraju, štampa, to jedino sredstvo u rukama narodne stranke za pobuđivanje suosjećanja za njenu pravednu stvar i za raskrinkavanje bezakonja mjesne uprave, bila je podvrgnuta takvom neprekidnom sistematskom ugnjetavanju, tako teško globaljena, da je morala ili razbiti svoje strojeve ili se preseliti u Beč, otkuda njeni listovi rijetko stižu do pretplatnika, kojih je svakim danom sve manje.«

»Eto, nastavio je moj sugovornik (piše N. Šiškin; V. F.), u kakvom je jadnom stanju moja divna domovina, eto što je dočekala žrtvujući sve, i cvijet svoje mladeži i plodove svoga rada nezahvalnoj vladi...« O balkanskoj politici Habsburške monarhije Strossmayer je izrazio uvjerenje da austrijski

² AVPR, G. A., UA₂, d. 254 a, l. 205—206. Beograd, 1868.

³ ib., l. 257, Beograd 1868.

⁴ Vidi V. I. Frejdzon, Dve besedy Štrosmajera. K horvatsko-ruskim odnosijam v 1868—1870 gg. (rukopis publikacije pripremljene za štampu).

ministri, obećavajući srpskoj vladi pomoć u pripajanju Bosne i Hercegovine Srbiji, ako ova »okrene leđa Rusiji«, i izjavljujući da se Austro-Ugarska odriče pretenzije na te zemlje, »obmanjuju i Evropu i Srbiju«. »Ja znam pozitivno od mnogih mojih prijatelja graničara — govorio je on — da glavna uprava Vojne krajine ima već više od godinu dana tajni nalog da drži vojsku u pripravnosti da bi na prvu naredbu mogla ući u Bosnu i Hercegovinu, i uvjeren sam da će znak za provođenje ove naredbe u djelo biti prvi ozbiljni narodni ustanak u tim krajevima.«

»Kao što nesretna raja nema što očekivati od Porte, tako i mi nemamo što očekivati od Austro-Ugarske« — govorio je Strossmayer, uvjeravajući svog sugovornika u to da narodnjaci već odavno polažu nadu samo u Rusiju. »Dugo smo se borili vlastitim sredstvima, ali su se naša sredstva iscrpila, moji oskudni prihodi već odavno nisu u stanju da popune onaj bezdan bijede koji se svakog dana pred nama otvara. Odavno smo naše poglede s ljubavlju i nadom upućivali Rusiji, jedinoj i nekoristoljubivoj zaštitnici kršćanstva i Slavenstva, ali ona je od nas tako daleko, tako nas je malo do sada poznavala, da mi nismo čak ni pokušavali izazvati kod nje bratske osjećaje, to više što su nam bile poznate sve žrtve što ih je prinosila na korist naših suplemenika u Srbiji. Zato smo nastojali da u Beogradu pobudimo suosjećanje za naša stradanja, u Beogradu će se, mislili smo, podići zastava oslobođenja i iskupljenja svijeta.« Ipak, naglasio je Strossmayer, u posljednje se vrijeme nije opravdala računica s političkom aktivnošću Srbije, narodnjaci su ovdje dobili savjet da priznaju »sramotne uvjete koje su nedavno potpisali otpadnici naše svete stvari« (misli se na nagodbu 1868; V. F.). Vođa narodnjaka je s tim u vezi nastavio da im preostaje da se obrate neposredno Rusiji. Na Šiškinovo pitanje, u čemu se njegova molba sastoji, Strossmayer je, »razmislivši malo«, zamolio da se pruži pomoć rodoljubima koji su ostali bez službe, da se dā novčana pomoć novinama »Pozoru« i »Zukunftu« (izdavale su se u Beču), koje su postojale samo zahvaljujući njegovim sredstvima, a također i samoj stranci u svrhu izborne borbe.

Ali glavni cilj Strossmayera, koji je djelovao u dogovoru s rukovodstvom narodnjaka, bio je uspostavljanje čvrstih veza s Rusijom. Iznio je spremnost narodnjaka da na sebe prime formalne obaveze stranke da djeluje po uputama Rusije, a među ostalim, da će svoj utjecaj upotrijebiti da Vojna krajina u času potrebe istupi u skladu s njenim »velikodušnim planovima«. Strossmayer je predložio da se djeluje zajednički, da bi se suzbili planovi Habsburške monarhije usmjereni protiv Rusije i Slavena. »Nemojte moje riječi shvatiti kao izraz nemoćnog gnjeva...« — rekao je Strossmayer — »izvor im je duboko i nepokolebljivo uvjerenje da će samo Rusija riješiti davni zadatak uspostavljanja jugoslavenskog svijeta i da su sve smicalice njenih neprijatelja nemoćne da je u izvršenju tog slavnog zadatka ometu.« On bi htio održavati vezu između narodnjaka i konzulata u Beogradu ili ambasade u Beču (u tom slučaju preko Miškatovića, redaktora »Pozora«). Štoviše, biskup je predložio da u slučaju potrebe radi pregovaranja osobno dođe u Trst, Veneciju ili koji od većih talijanskih gradova.

Strossmayerov prijedlog da dā »formalnu obavezu« izrazito antiaustrijskog sadržaja bio je pokušaj hrvatskog vođe da uvjeri rusku diplomaciju u iskrenost svojih prijateljskih osjećaja prema Rusiji (njemu, kao katoličkom

biskupu i austroslavenu, nisu vjerovali). Strossmayerov prijedlog nije bio i nije ni mogao biti od carske vlade prihvaćen (vidi dalje). Međutim, sama Strossmayerova izjava svjedočila je o njegovoj spremnosti da odlučno djeluje protiv Habsburgovaca, što unosi nove crte u lik toga hrvatskog rodoljuba i karakterizira političku tendenciju hrvatskog nacionalno-oslobodilačkog pokreta potkraj 60-tih godina XIX stoljeća.

Dakle, narodnjaci su težili političkoj suradnji s Rusijom imajući u vidu neizbježne, po njihovu mišljenju, velike međunarodne događaje.⁵

U uvjetima, kada je Srbija privremeno izgubila ulogu usmjeravajućeg centra za oslobodilački pokret Južnih Slavena u Turskoj i Austro-Ugarskoj, u prvi je plan izbila Crna Gora. Na početku 1869, knez Nikola je posjetio Petrograd, što je pridonijelo podizanju njegova ugleda među južnoslavenskim stanovništvom. U Rusiji je dobio financijsku pomoć i, za rusku politiku tradicionalan, savjet da podržava prijateljske odnose sa Srbijom, na koju je vlada cara Aleksandra II gledala kao na jedini — zasad potencijalni — centar južnoslavenskog pokreta.

U vezi s promjenama u Beogradu narodnjaci su se pokušali osloniti na Crnu Goru. Oni su poručili svom povjereniku A. Oreškoviću da povede pregovore s knezom Nikolom. Prema karakteristikama ruskog konzula u Dubrovniku, Orešković je kao »povjerljivo lice Strossmayera i hrvatske stranke, specijalno poslan u Cetinje«, u svibnju 1869. upoznao konzula A. Jonina sa svojom djelatnošću. Po riječima Oreškovića, on je podržao kneza u njegovoj namjeri da sačuva proruskiju orijentaciju i uvjeravao ga u to da mu slična politika osigurava utjecaj među Južnim Slavenima. Kao što se pokazalo, narodnjake nije napustila nada na suradnju s ruskom diplomacijom. Prema Oreškoviću, »hrvatska narodna stranka odlučila je da se sasvim potčini naredbama carske vlade u vezi s djelatnošću među Južnim Slavenima«.⁶ Nastavljajući s pokušajima da stvori atmosferu povjerenja u svojim odnosima s Rusijom, stranka je, prema Oreškoviću, željela da »djeluje s Crnom Gorom nezavisno i samostalno, ali pod uvjetom da njena djelatnost bude poznata carskoj vladi i da od nje dobiva instrukcije...« Na kraju, kao po Strossmayerovoj preporuci, Orešković je savjetovao crnogorskom knezu da svoju armiju popuni austrijskim oficirima — nacionalno raspoloženim Hrvatima i Srbima, a iznio je čak i spremnost narodnjaka da u tu svrhu pruže Crnoj Gori novčanu pomoć. Orešković je nastojao postići da u slučaju odlaska iz Crne Gore bude tim licima garantirana služba u Rusiji.

U uvjetima sazrijevanja novoga ratnog sukoba u Evropi potkraj 60-tih godina, narodnjaci su tražili uporište izvan Austro-Ugarske pa su htjeli izvršiti za to odgovarajuće pripreme. Oni su, po riječima Oreškovića, htjeli »u našim zemljama stvoriti neku snagu koja bi mogla uspješno djelovati kad se Rusija, pošto okupi svoje sile, odluči na politiku smjelog djelovanja, kad dođe do pogodnog trenutka, kao što je, na primjer, rat između Prusije i Francuske. Tada mi Hrvati ne bismo htjeli propustiti pogodan trenutak, već, ako se ne

⁵ O tom i o daljim pokušajima narodnjaka da se zbliže s Rusijom do sada se gotovo ništa nije znalo. O razgovoru Strossmayera sa Šiškinom vidi, npr., V. Vuković, *Politička akcija Srbije u južnoslovenskim pokrajinama habsburške monarhije 1859—1874*, Beograd 1965.

⁶ AVPR, G. A., UA₂, d. 734, l. 113—117. Raguza, 1869.

bismo posve oslobodili, onda bismo u sjeverozapadnoj Turskoj osnovali prilično snažnu srpsku kneževinu kojoj bi mogle težiti austrijska Hrvatska i Slavonija...⁷

Najzad, u rujnu 1870, tj. u krajnje neodređenoj međunarodnoj situaciji poslije poraza bonapartističke Francuske, Strossmayer je razgovarao s ruskim poslanikom u Beču E. Novikovom. Pošto je prikazao prijetnju njemačke ekspanzije na istoku i jugoistoku Evrope, on je vatreno dokazivao nužnost solidarnosti Rusije s ugnjetenim Slavenima, zajednicu njihovih interesa. Želeći da aktivira Rusiju u pomaganju nacionalnog pokreta Južnih Slavena, hrvatski je vođa tvrdio kako »u njemačkom i latinskom svijetu... postoji velika urota protiv slavenskog svijeta«.⁸ Strossmayer je bio duboko uznemiren zbog opasnosti od njemačke ekspanzije.

Promjene u Habsburškoj monarhiji na osnovi dualizma, isticao je Strossmayer, usmjerene su protiv Slavena, zato ih je Napoleonova Francuska pozdravila, a Prusija dala Habsburgovcima slobodu djelovanja u tom pravcu. »Da je Napoleon pokorio Prusiju (u ratu 1870; V. F.), on bi na ruševinama te države počeo ostvarivati najšire zamisli uperene protiv Rusije.« Ali, »što nije mogla ostvariti pobijeđena Francuska, to će učiniti pobjednica Prusija. Počet će tako da će gutati Cislajtaniју. Nakon Rajne Dunav će uglavnom postati njemačka rijeka. Njemačke kolonije, koje su razbacane po svim austro-ugarskim gradovima i koje po čitavoj zemlji razapinju široku mrežu industrijskog i moralnog utjecaja, glavni su nosioci germanizacije koja napreduje prema Jadranu (Trst) i Crnom moru (Rumunjska), a teško je čak i zamisliti onaj jaram koji će svaliti na Evropu 60-milionska nacija. Taj će njemački vjor zatim pomesti Ugarsku i Poljsku...«.

»Dinastija Habsburgovaca« — nastavlja Novikov izlažući poglede hrvatskog vođe — »mogla bi na vrijeme zaustaviti raspadanje Austrije oslanjajući se na slavenski element; ona je za to najneposrednije zainteresirana. Tada, kada je još imao pristup na dvor, biskup Strossmayer je odvrćao cara od sudbonosnog puta na koji ga navode. On mu je govorio da je Češka najvjernija zaštita s onu stranu Lajte i, kad je ne bi bilo, trebalo bi je stvoriti; da bi ga Južni Slaveni branili od previše ojačalih Mađara, a ako on teži za utjecajem na Istoku, oni bi mu postali vjerno oruđe. Dodao je, pogodivši skrivene bojazni njegova veličanstva, da, ako nisu dovoljne lekcije historije da bi ga oslobodile straha od separatističkih težnji Hrvata, najbolja je garancija njihove vjernosti u činjenici da bi bila potrebna još stotina godina do njihova sazrijevanja za nezavisnost.« Tako je sam Strossmayer izlagao političku strategiju austroslavenstva.

Ali nakon uvođenja dualizma, te »sudbonosne zaslijepljenosti« Franje Josipa, smatrao je Strossmayer, »Južnim Slavenima preostaje da se povode samo za svojim vlastitim slavenskim interesima. Budući da ne mogu spasiti Monarhiju, oni moraju spasiti same sebe bez nje, a, ako je neophodno, i protiv nje«.⁹ Samo Srbija može za Južne Slavene postati jezgra prikupljanja, — postavio je Strossmayer — i da »u početku rata nije bio u Rimu, on bi bio u Beogradu da srpsku vladu potakne na uvođenje vojske u Bosnu i Hercegovinu.

⁷ ib., I, 182, 183. Raguza, 1869.

⁸ Citate je prevela s francuskog na ruski jezik E. M. Zabludovska.

⁹ V. I. Frejdzon, Dve besedy Štrosmajera...

Ta je kombinacija bila tako prirodna da ju je neko vrijeme čak i Prusija htjela podržati. Kako nije bio siguran u to kome će se ratna sreća prikloniti (francusko-pruski rat; V. F.), njen je predstavnik u Rimu, g. von Arnim, tajno obećao biskupu Strossmayeru 3 miliona talira i oružje u slučaju da Austrija podrži Francusku.« Kao što se vidi, stvarno raspoloženje narodnjačkog vodstva nije bilo tajna ni za prusku vladu, pa je ona računala s posredovanjem Strossmayera između Berlina i Beograda u slučaju da politika Franje Josipa bude neprijateljska Prusima.

»To što je Prusija imala namjeru učiniti u teškom času« — završio je Strossmayer svoju misao — »ona, razumije se, neće uraditi poslije svojih blistavih uspjeha. Ali ona je označila put prirodnoj saveznicu Slavena. Kad bi Srbi imali hrabrosti da okušaju sreću, carski kabinet (ruska vlada; V. F.) morao bi proglasiti princip nemiješanja, da tako Austriji veže ruke. Za sada je ta kombinacija otklonjena, ali je potrebno da Rusija bude odsada budna i da ozbiljno pomaže Južne Slavena. Ona bi pred općom opasnošću mogla računati čak sa simpatijama latinskih naroda. Neka ona ne bude u zabludi: patnje koje Slaveni podnose u isto su vrijeme i rane što ih zadobiva Rusija, a koje će kad-tad početi krvariti.«

Iz razgovora s vođom hrvatskoga nacionalnog pokreta Novikov je povukao zaključak da se »Česi i Južni Slaveni slažu u pojedinostima u ocjeni svojih uzajamnih veza s Austrijom i Njemačkom, s tom jedino razlikom, što geografski položaj primorava prve da budu konzervativni, dok blizina Srbije pomaže slabljenju veza koje druge čine zainteresiranim za očuvanje cjeline Austro-ugarske monarhije«.

Pokušaji narodnjaka da se što više zbliže s ruskom diplomacijom nisu bili okrunjeni uspjehom. Na početku 60-tih godina ruski su diplomatski predstavnici u Austriji bili uvjereni u austrijski patriotizam i borbeni katolicizam vođe narodnjaka — Strossmayera. Koževnikov, konzul u Rijeci, pisao je o katoličkoj propagandi koju biskup provodi u Bosni za austrijske novce. Po njegovu mišljenju, Strossmayer je u crkvenoj reformi vidio sredstvo za lakše prevođenje pravoslavaca u katolicizam; »nalazeći se na čelu hrvatskih narodnih lica«, on potpomaže slabljenje pravoslavlja. Njegov se plan sastoji u tome da »budi slavensku narodnost i uz to razvija zasade papizma među Slavenima« ... Osnivanje Jugoslavenske akademije — smatrao je isti autor — donijet će veliku korist razvitku slavenske narodnosti, ali će, vjerojatno, nanijeti štetu pravoslavlju¹⁰ itd. Godine 1870. ambasada u Beču izražavala je sumnje u mogućnost srpsko-hrvatske suradnje protiv Austrije, jer je u Strossmayeru vidjela »čovjeka potpuno odana caru, koji se pridržava ultrakatoličkih principa«.¹¹ Istina, već u travnju 1867. ambasadi je postalo jasno da austrijske vlasti »osjećaju razdraženost« zbog političke djelatnosti vođe narodnjaka i da ga je, tobože, Franjo Josip stavio pred izbor: stati na stranu vlade ili se odreći položaja, pa ipak se poslaniku Stakeljbergu činilo da će biti bolje ako srpski ministri ne povjeruju sasvim tom »crkvenom knezu«.¹²

¹⁰ AVPR, G. A., UA₂, d. 1011, l. 2, 3; d. 1017, l. 78; d. 1018, l. 15, 16. Fiume, 1860, 1863.

¹¹ AVPR, F. Kanceljarija, d. 163, t. 2, l. 238, Vena, 1867.

¹² ib., l. 290.

Ruska diplomacija nije mogla postići dovoljno jasnu predodžbu o promjeni u političkoj orijentaciji narodnjaka do koje je došlo 1866—68.

Kratko vrijeme prije Strossmayerova dolaska u Beograd, Šiškin je brzojavio u Petrograd da se Strossmayer želi s njime vidjeti. 30. rujna 1868. Šiškin je molio uputu da li se može susresti s hrvatskim vođom i kako da mu odgovori. Na telegramu su sačuvani odgovori (vjerojatno Stremouhova): »Ja bih da se ne sastanu« i (Gorčakova): »Vidjeti ga može, ali ne ulazeći s njim ni u kakve obaveze«. Takvu je uputu Šiškin i dobio. Odgovor je potvrdio car.¹³

Razgovor sa Strossmayerom učinio je dubok utisak na Šiškina. »Mogu samo izraziti žaljenje« — pisao je u odgovoru Gorčakovu 21. listopada 1868. — »što nisam imao na raspolaganju stenografa da bih vam od riječi do riječi mogao predočiti njegov zanosno lijeporječiv govor, koji djelomice objašnjava onaj nesumnjiv utjecaj koji je on uspio steći među svojim sunarodnjacima i koji se samo učvrstio njegovom nesebično-stranačkom djelatnošću.«¹⁴ U istom se duhu obraćao Stremouhovu (22. X 1868): »Ja sam uvjeren da kad bi knez kancelar (Gorčakov; V. F.) umjesto mog suhog izvještaja o susretu sa Strossmayerom mogao čuti biskupov govor pun vatrenog uvjerenja, on se ne bi predomišljao da se u cara zauzme za nesretne Hrvate. Na žalost, opis njihova stradanja nije lijepa perifraza, već gorka istina...«¹⁵

Iako je dobro shvaćala postojanje ozbiljnih proturječja između Petrograda i Beča na Balkanu, carska je vlada ipak u to vrijeme vodila politiku suradnje s Austro-Ugarskom. To je osnovni razlog njena negativnog odnosa prema suradnji s narodnjacima. Osim toga, rukovodioci ruske diplomatske službe nisu mogli zaboraviti austroslavenske tendencije narodnjaka. Zato je u studenom 1868. Šiškinu naloženo da im otkáže suradnju. »Biskup Strossmayer je ranije« — skretalo je ministarstvo pažnju konzulu u Beogradu — »maštao o stvaranju u Hrvatskoj centra Slavenstva u nama posve neprijateljskom smislu; zatim je pokušao postići nagodbu s Ugarskom na federativnim usnovama. Prevaren od austrijske vlade i uvjeren u vlastoljubive zamisli Mađara, on bi htio djelovati uz našu pomoć.« Ali, »blagonaklono se odnoseći prema njegovim molbama i čak nastavljajući s njim pregovore i odnose, mi bismo se direktno i neprijateljski umiješali u unutrašnje stvari Austrije, što uopće ne ulazi u naš politički program. I zato vas molim... da prenesete đakovačkom biskupu da mi, suosjećajući s njegovim usrdnim naporima da podrži hrvatsku narodnost, ne možemo nikako sudjelovati u akcijama uperenim protiv austrijske vlade«. Šiškinu je savjetovano da otkloni »svaki nespornost i neosnovane nade u Hrvatskoj narodnoj stranci«. Na istom je mjestu bilo izraženo uvjerenje da je u politici Srbije neizbježan nov zaokret u pravcu njene aktivizacije. Rusija će u tom slučaju rado poduprijeti njenu novu vladu. Šiškinu je naloženo da pažljivo prati austrijske intrige u Srbiji.¹⁶

Isti je bio i rezultat spomenutog pokušaja narodnjaka (1869) da osiguraju podršku ruske vlade posredovanjem Crne Gore i konzula u Dubrovniku, A. S. Jonina.

¹³ AVPR, G. A., UA₂, d. 254 a, l. 376, 386. Beograd, 1868.

¹⁴ ib., l. 256.

¹⁵ ib., l. 491, 492. Beograd, 1868.

¹⁶ ib., l. 430—431. Beograd, 1868. Instrukciju je potvrdio car.

U vrijeme političke pasivnosti Srbije, Jonin je u pismu Stremouhovu od 6/18. V 1869. predložio da se težište djelatnosti na Balkanu prenese na Crnu Goru i Hrvatsku narodnu stranku. Ako knez Nikola želi igrati ulogu centra (u južnoslavenskom pokretu) — zaključivao je Jonin — neka skuplja srpske snage pod pokroviteljstvom Rusije; »našu djelatnost treba prilagoditi zahtjevima vremena, ujediniti po mogućnosti slavenske snage, tražiti ih svuda, bez obzira na razliku u vjeri i nazivu.« Djelatnost »nezavisnih slavenskih krugova i rodoljuba« u ime realnog cilja oslobođenja Bosne i njenog pripajanja Srbiji ili Crnoj Gori sposobna je da oduševi narod. Cilj je narodnjaka stvoriti u Crnoj Gori snagu i u pogodnom trenutku — uz pristanak Rusije — istupiti protiv Turske... »Dakle.... ako se Strossmayerova stranka pokaže samostalnom i čestitom, nema razloga da se ometa ujedinjenje njene djelatnosti s djelatnošću kn. Nikole«. Pružajući joj pomoć — nastavlja autor pisma — moguće je odvrćati je od nepromišljenih postupaka; odvratiti pak »stranku Oreško-vića« od djelovanja, od vezanja za Crnu Goru nije uopće moguće »jer joj pripada sve uistinu živo u hrvatsko-srpskom svijetu«... Kako su narodnjaci u većini katolici, — završavao je Jonin — korisno je da ih se ujedini s pravoslavicima i uništi predrasudu da katolike, tobože, odvađa od Rusije provalija.¹⁷

Stremouhov je 12/24. V 1869. odgovorio da su okolnosti takve da »ma kako mi suosjećali s našom istočnom braćom... (Južnim Slavenima; V. F.), ne možemo zasad ni misliti o odlučnom djelovanju i o širokim planovima«, ne možemo ni ulaziti u pripreme za njih... »Kakogod tumačili, ipak je jedino čvrsto uporište za Slavenstvo Srbija; ona je zbog privremenih okolnosti paralizirana i ide krivim putem; to će se neminovno promijeniti, a do tog vremena treba biti strpljiv i čekati.« Crna Gora je vrlo slaba, a što se tiče Hrvata, »samo ja za svog života pamtim dvadesetak promjena u njihovim težnjama...« (ponovo se podsjeća na austroslavenstvo; V. F.). Crna Gora, dakako, mora jačati, prijeako je potrebno da knez Nikola »ne proda za štogod ni djelić nezavisnosti svoga naroda; ta je nezavisnost vrijedna kao princip, kao svijetla iskra«; »njegovo zbližavanje ili čak dogovore sa Srbima, Hrvatima, Albancima, Grcima mi nikako ne smijemo ometati, ali ih tim više moramo uzimati na svoju odgovornost«.¹⁸

Narodnjaci su pokušali iskoristiti svoje veze s plemićko-buržoaskim krugovima Rusije i dobiti novčanu pomoć za novine od slavenofila. Ali bez obzira na nastojanja M. F. Rajevskog, predstavnika slavenskih komiteta u Beču, krajnje ograničena sredstva nisu slavenofilima dopuštala da održe hrvatske novine.¹⁹

Ideolozi hrvatskog jugoslavenstva ipak su zadržali tvrdo uvjerenje da je samo Rusija sposobna da dà odlučan doprinos stvari nacionalnog oslobođenja Južnih Slavena i da, osim toga, u savezu s Francuskom spriječi njemački prodor na jugoistok Evrope.

(Iz rukopisa preveo
Miljenko Popović.)

¹⁷ AVPR, G. A., UA₂, d. 734, l. 188—194. Raguza, 1869.

¹⁸ *ib.*, l. 299—301.

¹⁹ Vidi J. Miškatović — N. A. Popovu 30. IV 1868. Rajevskom se obraćao i sam Strossmayer. Vidi M. F. Rajevskij — N. A. Popovu 13. III 1869: »S Pozorom, uostalom, ne znam što da se radi. 600—800 rub. mu neće pomoći.« Gos. biblioteka im. Lenina. Otdel rukopisej, fond N. A. Popova.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB